

Криза легітимності та особливості делегітимаційних процесів

Делегітимаційні процеси є складовою процесу набуття легітимності владними інституціями. Делегітимація є неминучим і необхідним елементом сучасної політики та політичного управління. Особливості делегітимаційних процесів зачасти визначають специфіку владно-політичних процесів та їх наслідків щодо певної країни, суспільства. Тож без ґрунтовного дослідження делегітимації неможливо в повній мірі вивчити проблематику владної легітимності.

Ключові слова: легітимність, легітимація, делегітимація, влада, суспільство, криза легітимності, політичне управління, політичний режим.

Проблема легітимності політичної влади є однією з провідних у сучасній кратології. Очевидним є те, що саме у процесі легітимації влада перетворюється із абстрактної категорії на реальний дієвий засіб впливу, що визначає та регламентує багаточисельні суспільно-політичні процеси. Аналогічну значущість має і процес втрати легітимності політичною владою – делегітимація. Він відіграє важливе місце в функціонуванні влади та політичної системи і може спровокувати незворотні процеси в державі. Тож дослідження причин делегітимації є доволі важливим та теоретично актуальним. До того ж криза владної легітимності та делегітимація виступає одним із критеріїв ефективності легітимації влади та неодмінним атрибутом політичного життя та розвитку суспільно-політичних відносин.

Будь-який політичний режим, владна система рано, чи пізно, все одно досягає ситуації втрати довіри, підтримки легітимності. Тож вміння політиків, управлінців передбачувати, упереджувати та адекватно реагувати на настання кризи легітимності є ключовим у системі забезпечення владної легітимності. Це і визначає практичне значення дослідження делегітимаційних процесів.

Проблема легітимаційних криз і процесу делегітимації стає предметом наукових розвідок представників як вітчизняних, так і зарубіжних політологічних шкіл. Найбільшу цікавість представляють вже майже класичні концепції М. Догана та Д. Істона.

Згідно концепції М. Догана, немає жодної країни в світі, де б все населення вважало існуючий режим повністю легітимним. Рівень легітимності визначається за ступенями. Політичні режими можна розподілити на уявній осі за збільшенням ступеня легітимності від його мінімуму до максимуму. Легітимність пролягає від згоди з нею і її загального схвалення до її занепаду, заперечення, руйнування і краху. Існують верстви

суспільства, які апатично ставляться до неї, і субкультури, які чинять їй опір, це можуть бути як мирні опозиціонери, так і озброєні терористи. Саме між цими крайніми полюсами і знаходиться більшість, що частково визнає обґрунтованими претензії на легітимність влади з боку певних особистостей чи груп [2].

На думку ж Д. Істона, показниками ступеню легітимності є частота порушень законності і розмах дисидентських рухів. Але в емпіричних дослідженнях їх важко враховувати. Опити громадської думки з більшою легкістю оцінюють явища, схожі з легітимністю, ніж саму легітимність. Наприклад, непопулярність уряду не означає його нелегітимності [8].

Російський дослідник Є. Реутов аналізує вплив соціальних реформ 2004 – 2005 рр. в Російській Федерації на рівень легітимності різних інституцій влади [6].

Практика делегітимаційних процесів у сучасній Україні досліджується в роботах О. Висоцького [1], О. Новакової [4], П. Манжолі [3]. О. Висоцький акцентує увагу на порівнянні особливостей легітимаційної політики української влади до і після «помаранчевої» революції, в аналогічному контексті здійснюється дослідження О. Новакової. Історичним аспектам процесів легітимації – делегітимації у політичній системі України присвячена робота П. Манжолі.

Отже, зрозумілою стає необхідність узагальнюючого дослідження особливостей перебігу легітимаційних криз та процесу делегітимації політичної влади в сучасній Україні на підставі теоретичної концепції легітимації-делегітимації. Саме в цьому і полягає мета даної роботи.

Кризу легітимності політичної влади не слід сприймати як щось надзвичайне, це природний процес оновлення, вдосконалення відносин між особистістю, суспільством та державою у контексті поступального суспільно-політичного, економічного, культурного розвитку, який вимагає постійного самовдосконалення та адаптації від учасників політичного процесу [5].

Криза легітимності (*legitimacy crisis*) – ситуація, в якій правомірність існуючого соціального порядку піддається сумніву та відкрито висловлюється недовіра до існуючої влади. Вона свідчить про те, що політична влада вже не здатна переконати суспільство в необхідності і оптимальному функціонуванні існуючих державних інститутів.

Розрізняють такі характерні риси кризи легітимності: відсутність згоди в суспільстві стосовно політичної влади, невизнання громадянами процесу прийняття політичних рішень, невідповідність цих рішень домінуючим у суспільстві уявленням про право та справедливість, надмірна конкуренція у боротьбі за владу, політична пасивність мас, які не звертають уваги на заклики влади, неспроможність владної еліти посилити своє політичне панування.

З огляду на наявні історичні дані та політичні теорії, неможна однозначно говорити про існування абсолютних показників кризи легітимності. Можна лише зазначити, що криза легітимності політичної влади та режиму, зазвичай, пов'язана із дестабілізацією політичної влади та системи державного управління. Факторами кризи легітимності можна назвати:

- руйнацію конституційно-правового порядку (*С. Хантінгтон*);
- наявність військових конфліктів та громадянських війн (*Д. Яворскі*);
- неможливість органів влади здійснювати свої функції або присутність у політичному просторі нелегітимного насильства (*Ф. Білі*);

- неможливість уряду адаптуватися до динамічної зміни умов суспільного розвитку (Е. Циммерман) [7].

Слід зазначити, що криза владної легітимності може носити як ситуативний характер, і бути викликаною перебігом чи збігом певних причин та подій, або мати постійний відкритий чи латентний характер, коли відносини владних інституцій та суспільства знаходяться тривалий час на межі взаємовизнання та підпорядкування. В залежності від характеру кризи формується і система заходів щодо її подолання. Але, навіть, за схожих обставин, універсального рецепту подолання кризи легітимності бути не може. Як досягнення легітимності політичної влади, так і подолання її кризи є справою суто індивідуальною для кожної країни та суспільства.

Щодо найвірогідніших причин кризи легітимності політичної влади, то тут можна сказати, що єдиної точки зору, знову ж таки немає, до їх числа дослідники найчастіше відносять характер соціально-культурних рис населення, вплив стереотипів та традицій, поведінку та фаховість політичної еліти, економічні, соціальні, зовнішньополітичні чинники

Легітимність має властивість змінювати свою інтенсивність, тобто характер і ступінь підтримки влади (і її інститутів), що дозволяє говорити про періодичні кризи легітимності. Під кризами розуміється таке падіння реальної підтримки органів державної влади або правлячого режиму, що впливає на якісну зміну їх ролей і функцій.

Можна виділити кілька причин кризи владної легітимності та делегітимації влади.

Однією з головних причин даного процесу можна вважати конфлікт між універсальними цінностями, що панують у суспільстві, та егоїстичними інтересами володарюючої еліти і пов'язаних з нею соціальних груп. Поглиблення цього протиріччя призводить до того, що влада втрачає підтримку суспільства та замикається сама в собі, що є симптомом розвитку владної кризи.

Другою причиною делегітимації влади, характерною для демократичних режимів, є протиріччя між ідеєю демократії та соціально-політичною практикою управління країною. Подекуди, спроба вирішення цього протиріччя призводить до використання силових методів, що теж призводить до кризи владної легітимності та руйнації здобутків демократії.

Третьою причиною делегітимації влади виступає відсутність у політичній системі представленості в належній формі інтересів соціальних груп, відсутність достатньої вертикальної мобільності в поєднанні із соціальною нерівністю. Зазначені причини приводять до радикалізації настроїв у суспільстві та посилення опозиції, що теж суттєво підриває легітимність влади та довіру до державних інститутів.

Четвертою причиною делегітимації можна назвати наростаючу бюрократизацію та корумпованість влади. Ця причина є однаково актуальною для країн з різним історичним досвідом розбудови державності, системою побудови влади, традиціями демократії та рівнем життя населення. До цього положення частіше за все приводить відсутність громадського контролю за діяльністю влади, недостатньо ефективна система обрання влади та наділення її владними повноваженнями, та нерозвиненість інститутів громадянського суспільства.

Всеохоплююча корупція, безкарна можливість конверсії влади в матеріальне багатство є серйозним симптомом наростаючої і небезпечної кризи владної легітимності та ознакою неефективності обраної моделі політичного управління. З іншого боку, якщо у влади є можливість виявляти, осуджувати та протистояти корупції, вдосконалюючи систему

управління, це може служити доказом демократичного, легітимного функціонування політичної системи.

До числа основних причин делегітимації влади також можуть бути віднесені такі прояви, як: націоналізм, сепаратизм та, нарешті, втрата владною елітою віри у правомірність своєї влади і втрата цілісності самої владної еліти.

Слід зазначити, що проблема набуття та втрати легітимності політичної влади була та залишається актуальною для більшості країн на протязі усього часу їх існування. Легітимність влади настільки нестабільна складова політичного життя, що потребує постійної уваги до себе та пошуку шоразу нових методів та шляхів своєї підтримки. Тож дана проблематика весь час залишається актуальною, а дослідники розробляють та пропонують все нові теорії та ідеї стосовно як самого терміну легітимність влади, так і ефективних шляхів її забезпечення.

Криза легітимності, і як наслідок делегітимація, зазвичай, наступають не спорадично, а є наслідком тривалого її зниження, обумовленого діями та вчинками провладних інституцій та осіб, які негативно оцінювалися з боку суспільства. Криза владної легітимності визріває тривалий час, а проявитися може несподівано під впливом певних факторів та обставин. Передбачити подібний розвиток подій не складно. Тим, хто знаходиться при владі, потрібно мати лише бажання та хоча б елементарні навички політичних досліджень, аналізу та прогнозування. В нагоді їм можуть стати чисельні теорії та технології визначення ступеню легітимності влади, можливих факторів делегітимації, розроблені вченими-політологами протягом ХХ-го століття.

Всеосяжна корупція є симптомом делегітимації режиму. Падінню режимів часто передують широкий розмах корупції, що набуває всеохоплюючого характеру. Останнім оплотом режиму є опір корупції, який їй надають судді. Коли ж загальна корумпованість вражає і їх, для звичайних громадян не залишається більше ніякої надії. У такому разі можна легко передбачити повну кризу легітимності.

Критичний момент, який сповіщає про початок делегітимації політичного режиму, для кожної країни є власним. У демократичній країні, навіть якщо в ній тривалий час зберігається велике число незадоволених осіб, *легітимність режиму не ставиться під сумнів; виключення складає лише випадок його економічного, військового або політичного краху.* Демократичний режим не руйнується, тому що не існує кращої альтернативи, окрім як реформувати демократію демократичним шляхом. Гідність демократії в тому, що вона забезпечує можливість змін відповідно до правил політичної гри.

Дослідники називають різні соціально-економічні фактори, які впливають на легітимність політичного режиму. Одним із основних факторів є стабільність економіки та рівень добробуту населення. Внаслідок зростаючої ролі, якої набуває держава в області економіки, легітимність режиму багато в чому визначається його економічною ефективністю. Довга низка економічних невдач може ослабити легітимність режиму або по меншій мірі деякі з його інститутів. Радянський Союз зник не в результаті військової поразки, а внаслідок тяжкої економічної ситуації. Поступове падіння режимів в країнах Східної Європи стало результатом їх економічної неефективності, не дивлячись на те, що існував сильний політичний контроль. І навпаки, економічні успіхи Тайваню, Південної Кореї, Сінгапуру надали можливість доволі проблемним режимам цих країн посилити власну легітимність. Завдяки своїм економічним, досяг-

ненням рівень легітимності підвищився настільки, що з'явилася реальна можливість провести відносно вільні вибори.

Іншою актуальною проблемою, що впливає на рівень легітимності, є відсутність достатньої вертикальної мобільності. У поєднанні з серйозними проявами соціальної нерівності це також може суттєво вплинути на легітимність режиму. Крім того ступінь нерівності в суспільстві, є нижчим в легітимних демократіях, ніж в країнах з авторитарним режимом.

Увагу дослідників привертає також роль інтелігенції та інших соціальних груп та верств суспільства в процесах легітимації і делегітимації. Коли інтелектуали ставлять під сумнів існуючий режим, його легітимність виявляється слабшою.

Не стоїть поза цією проблемою церква, яка на протязі всієї своєї історії реально впливала не лише на духовне, але і на суспільно-політичне життя.

Увагу теоретиків, що досліджують проблему легітимності, останнім часом привертає також армія, як впливовий фактор делегітимації в багатьох країнах, що розвиваються.

Розглядаючи вітчизняні реалії та особливості кризи владної легітимності в Україні треба зазначити, що цей процес набув загрозливого характеру.

Аналізуючи різні історичні етапи українського державотворення, можна сказати, що взаємодія між владою та суспільством в Україні завжди залишала бажати кращого. Фактично, кожен з них жив власним життям, вимушено сприймаючи ідею співіснування та адаптуючись до її практичного виконання. Українська влада в новітній період, після здобуття незалежності 1991 року, весь час балансувала на межі легітимності – нелегітимності. Кілька ситуативних криз легітимності української політичної влади (1994 та 1999 років) засвідчили циклічність кризових явищ в українській політиці та державотворенні. Причому кожного нового циклу, а між зазначеними циклами, які, до речі, загалом співпадали з періодами обрання Президента України, проходило зазвичай 5-6 років, характер та глибина кризи легітимності політичної влади посилювалася. Найбільш глибокою, резонансною та суспільно важливою стала криза легітимності української політичної влади кінця 2004 року.

Причинами перманентної кризи легітимності політичної влади в Україні деякі дослідники називають те, що «...не сформувалася соціальна сила, спроможна очолити процес модернізації. Сучасний підприємницький прошарок складає в основному «буржуазія в першому поколінні». Вона має досить низький рівень культури і освіти, не володіє баченням історичної перспективи, вдається до нецивілізованих методів привласнення матеріальних благ. Своєю поведінкою ця соціальна група дискредитує саму ідею модернізації та непрямом підтримує політичні сили, що виступають з позицій негативного популізму...» [4,с.32].

Також до причин критично низького рівня легітимності політичної влади в Україні можна віднести не тільки «...надзвичайно низький рівень довіри населення до політичної системи в інституціональному та персоналізованому вимірі, а й швидке зниження авторитету держави на міжнародній арені...» [3,с.63].

Однак, на думку автора, справжні причини кризи легітимності політичної влади в Україні є більш глибокими та менш помітними суспільству. Вони лежать в основі свідомості, культури, психології та світосприйняття певної частини населення, усвідомлення сутності влади, шляхів її досягнення та утримання, відсутності тривалої традиції державотворення,

врядування та налагодження взаємодії між особистістю, суспільством та державою.

Особливістю легітимаційних криз в Україні можна назвати їх циклічність та незавершеність. Тобто криза легітимності влади не призводила до вирішення нагальних проблем, що накопичилися у взаєминах владно-державних інституцій та суспільства, як це зазвичай буває, а лише тимчасово послаблювала їх. Таким чином, щоразу відтерміновувалося та переносилося на майбутнє вирішення головних проблем, які й лежали в основі кризових явищ. В результаті, на сучасному етапі, Україна знаходиться не лише в стані глибокої ситуаційної суспільно-політичної та глобальної економічної кризи, але і має ситуацію надглибокої кризи легітимності політичної влади, яка є набагато небезпечнішою. Суспільство зневірилося не лише в діях органів влади, але й обґрунтовано та правомірно ставить під сумнів загальні засади державності та державотворення.

Загалом, криза легітимності політичної влади є типовим явищем для перехідних, революційних, перебудовчих періодів та країн, що мають слабкі традиції власного державотворення, слабо структуровану та малосвідому політичну еліту, низький рівень політичної свідомості та культури населення, чи є залежними від рішень та дій інших, більш впливових, держав.

Завдяки вивченню історичного досвіду врегулювання криз легітимності, можна зазначити, що подолання кризи владної легітимності, проблеми делегітимації має відбуватися з урахуванням конкретних причин зниження підтримки політичного режиму в цілому або його конкретного інституту зокрема, а також типу і джерела підтримки. У якості основних шляхів і засобів виходу з кризових ситуацій можна назвати наступні дії:

- створення системи політичного управління, легітимність якої ґрунтується на історичних традиціях та ментальності населення;
- термінова адаптація політичної системи, законодавства, моделі державного управління відповідно до суспільних вимог та ситуації;
- залучення до управління державою політичного лідера з реальним харизматичними рисами, який має підтримку у суспільстві;
- швидке подолання найбільш актуальних та небезпечних соціальних проблем, відновлення законності, правопорядку та довіри до державно-управлінських інституцій;
- налагодження взаємодії з суспільством та отримання його підтримки, підтримання постійних контактів з населенням;
- проведення владними інституціями роз'яснювальної роботи щодо своїх цілей;
- посилення ролі правових методів досягнення цілей і постійного оновлення законодавства;
- відновлення врівноваженості дій та повноважень гілок влади;
- встановлення та дотримання правил політичної гри, рівних для усіх сил, що беруть в ній участь;
- налагодження системи дієвого контролю з боку організованої громадянськості за різними рівнями державної влади;
- сприяння відновленню та зміцненню демократичних цінностей в суспільстві;
- подолання правового нігілізму та політичної необізнаності серед населення.

Однак зазначені рекомендації є цілком теоретичним та умовними, вони потребують адаптації до реалій конкретного суспільства та ситуа-

ції, в якій воно перебуває. Багато залежить від бажання та злагодженості співпраці суспільства та владних інституцій у справі пошуку виходу з кризової ситуації. І якщо взаємопорозуміння та відвертості у взаєминах немає, то виконати зазначені заходи неможливо.

Незважаючи на значну зацікавленість вказаною проблемою серед науковців та практиків, універсального та ефективного рецепту забезпечення легітимності влади не існує. В даному випадку, для кожної країни він має бути індивідуальним. Дослідження особливостей процесу делегітації у політичних системах світу може стати предметом подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Висоцький О. Ю. «Помаранчева» революція як зміна парадигм легітимісної політики української влади / О. Ю. Висоцький // Гуманітарний журнал. – 2004. – №3 (23). – С. 95-101.
2. Доган М. Легітимність режимов и кризис доверия / М. Доган // Социс. – 1994. – № 6. – С. 147-155.
3. Манжола П. Г. Взаємодія влади та громадян: практика легітимізації інститутів влади у новітній історії України / П. Г. Манжола // Стратегічні пріоритети. – № 1 (2). – 2007. – С. 58-64.
4. Новакова О. «Помаранчева революція» як криза легітимності владної еліти / О. Новакова // Політичний менеджмент. – 2005. – № 4 (13). – С. 29– 37.
5. Політологія: підручник / [За ред. О.В. Бабкіної, В.П. Горбатенка; 3-тє вид., перероб., доп]. – К.: Академія, 2006. – 567 с.
6. Реутов Е. В. Общество и власть. Кризис легитимности? / Е. В. Реутов // Социс. – 2006. – № 1. – С. 82-91.
7. Скиба В. Й. Вступ до політології: Екскурс в історію правничо-політичної думки / Скиба В. Й., Горбатенко В. П., Туренко В. В. – К.: Основи, 1996. – 717 с.
8. Easton D. The Analysis of Political Systems. Comparative Politics. Notes and Readings / D. Easton [Ed. R.C. Macridis, B.E. Brown]. – Homewood, 1961. – 325 p.

Цокур Е.Г. Кризис легитимности и особенности делегитимационных процессов

Делегитимационные процессы являются составляющей процесса приобретения легитимности властными институциями. Делегитимация является неминуемым и необходимым элементом современной политики и политического управления. Особенности делегитимационных процессов зачастую определяют специфику властно-политических процессов относительно определенной страны, общества. Поэтому без глубокого исследования делегитимации невозможно в полной мере изучить проблематику властной легитимности.

Ключевые слова: *легитимность, легитимация, делегитимация, власть, общество, кризис легитимности, политическое управление, политический режим.*

Tsocur, E.G. Crisis of legitimacy and features of de-legitimation's processes

De-legitimation's processes are the constituent of process of acquisition of legitimacy by power's institutions. De-legitimation is the inevitable and necessary element of modern policy and political management. It is impossible in a complete measure to learn problem of power legitimacy without research of de-legitimation.

Key words: *legitimity, legitimation, de-legitimation, power, society, crisis of legitimacy, political management.*